

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 3(30)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2011

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подоляка А. М., д-р юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 29 червня 2011 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 3 (30). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2011. — 222 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2011

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Ігнатуша І. М. <i>Деякі теоретичні аспекти політичного прогнозування розвитку цивілізації у XXI ст.</i>	68
Головатий М. Ф. <i>Діалог між владою і громадянським суспільством — найважливіша засада формування української державності</i>	5	Коваленко Л. М. <i>Проблеми правового забезпечення інформаційної політики України в аспекті європейської інтеграції</i>	75
Піляєв І. С. <i>Україна: від литовської до лімітрофної Русі?</i>	9	Тумовс Р. А. <i>Ідеологічні детермінанти політичного позиціонування України в умовах глобалізації</i>	81
Бондар Ю. В. <i>Свобода слова: мовний фактор у контексті націотворення</i>	16	Мойсеєнко І. П., Магас Н. В., Поповіченко Ю. А. <i>Методичні основи оцінювання економічної безпеки суб'єктів господарювання</i>	87
Гапоненко В. А. <i>Виконавчі органи влади як інститут демократії</i>	22	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	92
Дікарев О. І. <i>Інституалізаційна парадигма енергетичної дипломатії</i>	27	Радзімовська С. Ф. <i>Венчурне інвестування інноваційного розвитку</i>	92
Дікарев О. І., Хоанг Дінг Чай <i>Атомна дипломатія в Азії: витоки, сучасні загрози</i>	35	Бульда С. О. <i>Фактори впливу на формування і використання ресурсного потенціалу регіону</i>	97
Медвідь Ф. М., Дієго Доносо В. Х., Рзаєв Ільхам Сагіб Огли <i>Національна безпека і національні інтереси України у світі, що змінюється*</i>	42	Гладько Ю. О. <i>Правові засади обігу зобов'язальних вимог кредитора</i>	103
Фомін О. О., Гапоненко В. А. <i>Роль політичних партій України у рекрутуванні політичної еліти</i>	46	Гришин П. М. <i>Фінансовий контроль у системі контрольної діяльності: державно-управлінський аспект</i>	109
В. А. Чмига <i>До питання щодо інноваційних засад трансформації сучасного державного управління в сучасних умовах</i>	50	Ейсмонт В. С. <i>Специфіка трансформації форм економічної власності в Україні</i>	114
К. Е. Шумовська, Н. Г. Чайка <i>Запровадження Магдебурзького права на Поділлі</i>	54	Кобзєва О. В., Матюхін В. О. <i>Модель антикризового управління недержавним вищим навчальним закладом</i>	122
Юсеф Н. Н. <i>Економічні відносини між Україною та Ісламською Республікою Іран, перспективи їх розвитку</i>	58	Мамченко М. М. <i>Теоретичні підходи до визначення сутності капіталу в економічній думці середини XVIII — початку XIX ст.</i>	129
Гулько О. Я. <i>Роль і вплив світових та національних трансформаційних процесів на формування державної служби</i>	63	Мельников А. Е. <i>Тенденції розвитку інноваційних технологій банківського обслуговування</i>	134

СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 3(30), с. 114–121

Існує чимало поглядів щодо найбільш раціональної структури власності на засоби виробництва як основи розвитку макроекономічної системи. Залишається невирішеною проблема: яка саме структура власності сприяє досягненню найкращих соціально-економічних результатів, найбільш стійкому й ефективному розвитку макроекономічної системи та становленню демократичного суспільства.

На сьогодні найбільш досконалою для сучасного типу економічних відносин вважається змішана економіка. Ще в червні 1992 р. на міжнародній конференції ООН зроблено висновок про необхідність нової моделі соціально-економічного розвитку, що має базуватися на інтегрованих інтересах суспільства і лише потім на інтересах приватного підприємництва. Проте існує чимало поглядів щодо найбільш раціональної структури власності на засоби виробництва як основи розвитку макроекономічної системи: від приватного лібералізму в неокласичних і монетаристських концепціях до неокейнсіанської пріоритетності державної власності, що обумовлюється відносно успішним розвитком провідних країн із різною домінантою власності на засоби виробництва. Щодо перспективності розвитку національного господарства України, то, незважаючи на сумнівні результати реалізації окремих положень теорій трансформації капіталу, також існує думка прихильників моделі народної економіки про пріоритетність власності трудових колективів. Однак у будь-якому разі залишається невирішеною проблема: яка структура власності сприяє досягненню найкращих соціально-економічних результатів, найбільш стійкому й ефективному розвитку макроекономічної системи та становленню демократичного суспільства?

Власність є основою або своєрідним фундаментом формування не тільки економічної системи, а й духовних цінностей суспільства. Тому для формування повноцінного суспільства з точки зору діалектики відносин матеріального і духовного необхідна адекватна система власності. Як вважає А. Запорожан, адекватність системи

власності економічній системі суспільства містить такі складові:

- законодавче закріплення всіх об'єктивно існуючих форм власності;
- оптимізацію структури власності, тобто зайняття об'єктивно існуючими формами власності тих економічних ніш, у яких кожна з форм власності була б ефективнішою порівняно з іншими;
- створення умов для економічної реалізації усіх об'єктивно існуючих форм власності [12, 5].

Але тут виникають питання, що означає “об'єктивно існуючі форми власності”, і яка власність впливає на формування матеріальних і духовних цінностей суспільства? Очевидно, для відповіді необхідно звернутися до існуючих визначень категорії “власність”. На думку А. Запорожан, складність вивчення власності полягає в тому, що її неможливо звести до якогось одного визначення, і тільки в системі визначень, що відображають різні її сторони, можна висловити все багатство змісту власності [12, 12].

У Радянському енциклопедичному словнику наведено таке визначення власності: “Власність — історично визначена форма привласнення матеріальних благ...” [25, 123]. Однак форми присвоєння в рамках історично сформованої суспільної формації можуть відрізнятися. Тобто, необхідно говорити про систему історично сформованих форм присвоєння. Якщо є форма, то існує і зміст. Тому А. Запорожан цілком справедливо вважає, що незважаючи на всі їх відмінності між собою, є щось спільне між ними, що їх об'єднує як форми власності. Це загальне в історично визначених

формах власності становить сутність власності і визначає її як економічну категорію [12, 13]. Очевидно, загальним є присвоєння. Але виникає питання: присвоєння чого, або яких об'єктів?

Визначають два нерозривно пов'язаних об'єкти присвоєння: матеріальні та духовні блага для задоволення потреб громадян (особиста або власність громадських організацій тощо) і фактори виробництва для створення цих благ. Їх присвоєння здійснюється через складний процес розподілу й обміну. Однак деякі автори, наприклад М. Сажина, чомусь забуваючи про роль сфери розподілу у процесі суспільного відтворення, дають таке визначення власності: "Власність — це історично визначена форма привласнення людьми матеріальних благ у процесі їх виробництва, обміну та споживання" [22, 77]. Разом з тим від того, як здійснюється розподіл благ у суспільстві, залежить кількість спожитих, а отже, і вироблених благ. Тому категорія власності нерозривно пов'язана з усіма сферами суспільного відтворення.

У процесі присвоєння вироблених благ мають місце й інші відносини в суспільстві. Наприклад, присвоєння і перерозподіл державою частини вироблених благ на користь незаможних верств суспільства. Однак таке присвоєння може здійснюватися й у тому випадку, якщо власниками засобів виробництва стають незаможні верстви населення. У цьому виявляється соціальний характер власності. Тому, на думку С. Мочерного, власність — це соціологічна категорія, яка містить ряд підсистем суспільних відносин (економічних, соціальних, правових, психологічних, національних тощо), що прямо й опосередковано стосуються привласнення предметів природи у процесі праці та привласнення матеріальних та духовних благ через соціально-економічну форму суспільного способу виробництва [10, 237].

Сутність соціально-економічної форми суспільного способу виробництва, на думку К. Маркса, впливає із ставлення власників умов виробництва до безпосередніх виробників, тобто із сформованої системи виробничих відносин [15, 354]. Базисною в ній є підсистема виробничих відносин щодо присвоєння матеріальних і духовних благ, які є об'єктами власності. Суб'єктом власності є суспільство. Наділення одного або групи членів суспільства певним правом власності надає їм можливість привласнювати об'єкти власності.

Через диференціацію прав виникає структуризація об'єктів власності та суспільства. Наді-

лення суспільством одного або групи його членів правом власності здійснюється через законодавство. Тобто виникає юридичне право власності як форми прояву реальних виробничих відносин щодо присвоєння об'єктів власності. Такі відносини С. Мочерний визначає як економічну власність, а форму їх прояву — як юридичну. Ці підсистеми С. Мочерний вважає двома найважливішими підсистемами власності, де економічна власність визначає її зміст [10, 237]. Звідси історична форма присвоєння — це певна система юридичних форм власності, що відображає сутність суспільного способу виробництва.

Суспільний спосіб виробництва характерний для певного типу макроекономічної системи. Його формує економічна власність у діалектичній єдності з продуктивними силами. На думку А. Запорожан, розвиток продуктивних сил веде до зародження нової форми виробництва і до виникнення суперечності між новою, що зароджується, і старою, відмираючою, формами виробництва. Він вважає, що вирішення цього протиріччя призводить до зміни соціального змісту власності, тобто до зміни однієї форми власності іншою. Відповідно до нової форми власності остаточно встановлюється і закріплюється нова форма виробництва, яка раніше виявляла себе як потенція розвитку продуктивних сил. Це призводить до розвитку продуктивних сил і з часом до загострення даного протиріччя на новому, більш високому рівні [12, 19]. Тобто розвиток продуктивних сил незмінно супроводжується появою нових юридичних форм власності.

Автори підручника "Економічна теорія: Політекономія" за редакцією В. Базилевича вважають, що власність як економічна категорія виражає відносини між людьми з приводу привласнення об'єктів власності й передусім засобів виробництва та його результатів [11, 77]. Тобто у відносинах присвоєння засобів виробництва власність на засоби виробництва є визначальною, оскільки володіння ними дає змогу власникам привласнювати певну частину виробленого суспільного продукту. В економічній власності як системі виробничих відносин щодо присвоєння об'єктів власності її матеріальну основу становить власність на засоби виробництва.

Академік НАН України М. Чумаченко вважає, що володіння засобами виробництва дає можливість здійснювати процеси виробництва нових економічних благ, розподіляти і обмінювати їх, тобто здійснювати процес відтворен-

ня [7, 8]. Чим більше засобів виробництва належить власникові, тим більша його частина ним привласнюється. Саме ця частина стає “яблуком розбрату” між власниками засобів виробництва і безпосередніми виробниками і викликає внутрішнє антагоністичне протиріччя в системі відносин власності або основне економічне протиріччя в макроекономічній системі. Таке протиріччя є головною рушійною силою її розвитку, а власність на засоби виробництва становить основу формування певного типу макроекономічної системи.

Засоби виробництва являють собою сукупність предметів праці та засобів праці. Володіти предметами праці поза власністю на засоби праці можливо, але зворотний варіант не має сенсу, оскільки власність на засоби праці викликає необхідність привласнювати предмети праці. Економічною формою засобів виробництва виступають основні засоби. Тому залежно від того, хто виступає власником основних засобів, основне економічне протиріччя має різний ступінь розв’язання. Найбільший ступінь досягається, якщо власниками виступають безпосередні виробники.

У процесі історичного розвитку така форма присвоєння зародилася у 30-х роках, у період світової економічної кризи. Однак існують й інші історично сформовані форми присвоєння, реалізовані в системі юридичних форм власності основних засобів. Сукупно їх структура дає можливість оцінити реальні відносини власності в макроекономічній системі, що історично сформувалася. Якісно структура власності основних засобів визначається наявністю певних форм власності, а кількісно — пропорціями між ними. У різних країнах вони відрізняються. Зі-

ставлення кількісно-якісної структури власності основних засобів із досягнутими соціально-економічними результатами дає змогу визначити не тільки переваги того або іншого суспільного способу виробництва, сформованого в конкретній національній економіці, а й ступінь розвитку суспільства.

У законах різних країн існують деякі відмінності в назвах юридичних форм власності. Наприклад, у ст. 41 Конституції України згадується про приватну, державну і комунальну форму власності [1]. У Росії існує федеральна та муніципальна власність. У США — власність штату. Про колективну форму власності згадується у ст. 45 Господарського кодексу України [2]. У західній практиці власність, яка не є державною (муніципальною тощо), вважається приватною. Тобто укрупнено у структурі основних засобів можна виокремити суспільні та приватні форми власності.

Необхідно зазначити, що з 2004 р. у статистичних щорічниках України до приватної форми стали відносити колективну і власність міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав (табл. 1, 2) [21].

При цьому починаючи з 2005 р. дані про структуру власності відсутні. З таблиць видно, що з 2000 р. структура власності основних засобів практично не змінюється. Однак на початку 2009 р. частка державної власності в Україні становила 22 % [24]. Тим не менш процес приватизації не закінчився, а лише призупинився у зв’язку з глобальною кризою, але можна вважати, що в Україні сформувалася певна макроекономічна система. Виникає питання: яка це система? Щоб відповісти на нього, слід розглянути, як формувалася така структура власності.

Таблиця 1

Структура власності основних засобів в економіці України, %

Форма власності	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005–2010 рр.
Державна	40	39	32,6	32,1	30,4	29,9	31,5	Немає даних
Комунальна	12,6	14,3	21,9	23,3	23,8	24,7	23,3	
Приватна	2,2	2,4	4	4,3	4,3	4,2		
Колективна	45,1	44,1	41,3	40,1	41,1	40,7		
Міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав	0,1	0,2	0,2	0,2	0,4	0,5	45,2	

Структура власності основних засобів у промисловості України, %

Форма власності	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005–2010 рр.
Державна	Немає даних	Немає даних	Немає даних	26,91	24,87	24,07	28,23	Немає даних
Комунальна				6,65	6,21	6,10	5,45	
Приватна				0,36	0,42	0,47		
Колективна				65,77	68,07	68,88		
Міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав				0,31	0,43	0,48	66,32	

Найрадикальнішими способами зміни структури власності на засоби виробництва є приватизація та націоналізація. Наприклад, у Франції у 1982 р. націоналізовано 5 великих промислових фірм, 41 банк і фінансова група. Однак до кінця ХХ ст., незважаючи на окремі випадки, домінуючою стала приватизація державної власності, якій у різних країнах властива своя специфіка. У розвинених капіталістичних країнах, де вона набувала відносно широких масштабів, наприклад у Великобританії, приватизація здійснювалася шляхом розпродажу і безоплатного розподілу акцій, підряду на надання послуг, продажу державного житла квартиронаймачам, відмови від державної монополії з метою розвитку конкуренції. У Західній Європі процес приватизації тривав 10–15 років. При цьому тривалий час визначалися основні напрями приватизації: безкоштовна передача власності, викуп підприємств на пільгових умовах, продаж акцій, здавання підприємств в оренду, продаж дрібних підприємств з аукціону тощо [26].

У Франції цей процес відбувався за двома основними схемами: приватизація відносно невеликих компаній (у тому числі й частина тих, які були націоналізовані у 1982 р.); приватизація великих компаній, що повинна була пройти тривалий процес, протягом якого відбувалися емісії акцій і частковий або повний їх продаж із залишенням у деяких випадках “золотої акції” за державою [26]. При цьому приватизація здійснювалася в умовах відносно високого рівня середньодушових доходів населення [108]. Але головне те, що вона відбувалася в умовах сформованого капіталістичного способу виробництва. Тобто, як вважає М. Чечетов, зміна структури власності на засоби виробництва не мала системозмінюючого характеру [26]. У результаті приватизація в розвинених капіталістичних країнах не викликала такої глибокої кризи, як у постсоціалістичних.

На відміну від капіталістичних економік постсоціалістичних країн зазнавала істотних якісних змін у результаті відродження приватної власності в структурі основних засобів. Необхідність її існування доводило багато дослідників, обґрунтовуючи це, у першу чергу, існуючим несправедливим перерозподілом більшої частини додаткового продукту поза госпрозрахунковими інтересами основних ланок економіки [20]. Якщо підходити до цієї проблеми з марксистської точки зору, то трансформація структури власності на засоби виробництва була закономірною в результаті загострення протиріч у системі відносин економічної власності. У країнах колишньої соціалістичної економічної співдружності (СЕС), незважаючи на офіційно задекларовану загальнонародну форму власності, право розпоряджатися і користуватися результатами виробництва належало партійно-номенклатурній еліті, яка представляла політичну владу у країні. В одних країнах це призвело до формування олігархічних макроекономічних систем, в інших — результати приватизації відрізняються.

Аналіз результатів приватизації у трансформаційних економічних системах дав підстави І. Малому зробити такі висновки.

По-перше, було помилково вибрано ідеологію, тактику і стратегію приватизації. Замість сфери виробництва приватизація розпочалася, по суті, зі сфери розподілу (торгівлі, банківської сфери та сфери послуг), тим самим відмежувавши приватне привласнення доходів від держави як власника економічних факторів. Якщо б приватизація розпочалась з виробничої сфери, то приватний виробник, ґрунтуючись на оптимізації витрат, сам визначив би форму і способи продажу товару, цінову, технічну, інвестиційну й фінансову політику.

По-друге, суперечністю між первісною (формальною) ідеєю справедливого розподілу багат-

ства та фактичними результатами, що призвело до різкої майнової диференціації, зубожіння основної частини населення, з одного боку, та виникнення фінансової олігархії — з другого.

По-третє, в ході приватизації порушено принцип формування трудового приватного власника, що деформувало мотиваційний механізм трудової та підприємницької діяльності.

По-четверте, незавершеність приватизації на мікрорівні, поява протиріч між капіталом-власністю та капіталом-функцією, де власники акцій не можуть впливати на прийняття рішень, а керівники фірм привласнюють значну частину доходів.

По-п'яте, відокремленість формування приватного банківського капіталу від решти галузей призвела через систему високої процентної ставки до інфляційного оподаткування економіки, до формування непродуктивного фінансового капіталу за рахунок перерозподілу суспільного продукту.

По-шосте, приватизація галузей природної монополії (зв'язку, енергетики, залізничного та авіатранспорту, водопостачання та інших стратегічних галузей) підриває формування конкурентного ринкового середовища, деформує принципи функціонального розподілу [14, 14].

Залежно від строків, на думку А. Запорожан, існує дві форми приватизації: масова (швидкоплинна) і градуалістична (поступова). Процес приватизації в розвинених капіталістичних країнах відбувався у поступовій формі. У колишніх країнах СЕС він здійснювався по-різному. У Польщі масова приватизація “захлинулася” через сильну протидію з боку працівників і менеджерів підприємств. В Угорщині з ініціативою приватизації виступали самі підприємства. Але хто виступатиме в ролі ефективного власника? За твердженням А. Запорожан, світова практика свідчить, що заздалегідь не можна віддавати перевагу ні менеджерам, ні трудовому колективу, ні фізичним особам або інвесторам, оскільки ефективні власники можуть вийти тільки у процесі еволюційних трансформацій відносин економічної власності [12].

З цієї точки зору заслуговує на увагу досвід Китаю, де починаючи з 1986 р. селянам була запропонована довгострокова оренда землі. У промисловості була здійснена децентралізація управління державними підприємствами. Була введена система наймання менеджерів за контрактом. Вводилися нові форми господарювання у вигляді спільних підприємств, акціонерних то-

вариств. Створювалися вільні економічні зони. Тобто поступово формувалася ринковий механізм [354]. Усе це становило базу “економічного дива” Китаю сьогодні. А. Запорожан цілком справедливо вважає, що прискорений розвиток ринкового механізму в процесі короткострокової масової приватизації є проблематичним. Тому необхідна була поступова приватизація [12].

Поступова приватизація в колишньому СРСР розпочалася з кооперативного руху наприкінці 80-х років ХХ ст., тобто раніше, як вважає В. Будкін, ніж було офіційно визнане поняття приватної власності та сформувалася сама концепція приватизації [5]. Необхідно зазначити, що приватизація надає певну економічну владу суб'єктам власності, тому в колишньому СРСР кооперація здебільшого відбувалася під егідою комсомольсько-партійної номенклатури, що вкладала контрольовані кошти в економіку. На думку А. Запорожан, це була відкрита форма “номенклатурної приватизації”, і саме через свою відкритість вона була найменш небезпечною [12, 72]. Однак невідкритість робила цей процес “найменш небезпечним”. Незважаючи на соціальну несправедливість, він давав можливість нагромадити первинний капітал і здійснити приватизацію шляхом викупу.

За твердженням К. Маркса, первинний капітал є універсальним засобом переходу від одного способу виробництва до іншого [16, 281–282]. Однак нагромадження капіталу — процес тривалий, у результаті якого комсомольсько-партійна номенклатура могла втратити економічну і політичну владу в країні. Це вимагало прискореної приватизації. З цієї точки зору варто згадати гасла М. Горбачова — “перебудова”, “прискорення” тощо. Серед секторів економіки в індустріальному суспільстві чільне місце посідає промисловість. Саме з неї розпочалася прискорена приватизація. Вартість основних засобів у промисловості незрівнянно вища, ніж в інших секторах економіки, тому для приватизації був необхідний значний обсяг коштів, нагромадити які в настільки короткий термін неможливо. Отже, були потрібні інші способи їх одержання і приватизації.

Слід зазначити, що після розпаду СЕС і СРСР у постсоціалістичних країнах сформувалися різні політичні умови формування державної влади. Тому процеси приватизації та формування приватної власності відрізнялися. На думку радника старшого віце-президента Всесвітнього банку Д. Еллермана, найуспішніший проект приватизації був реалізований у Польщі [27]. Після невда-

лої спроби масової приватизації у країні був реалізований проект поетапної приватизації, що дістав назву “Польський лізинг”. За цим проектом дрібні та середні підприємства передавалися в оренду з подальшим правом викупу за рахунок кредитної підтримки держави. Вони і склали основу приватної власності економіки Польщі.

Успіх реформування польської економіки А. Запорожан пояснює приватизацією саме збиткових дрібних і середніх підприємств: “Чим менші за розмірами і менш технічно оснащені підприємства, тим менше вони включені в систему суспільного поділу і кооперації праці, тим меншою мірою ефективність їх роботи залежить від зовнішніх чинників (стабільність зв'язків по кооперації і т. ін.) і більшою мірою — від внутрішніх (організація виробництва, рівень менеджменту тощо). Ось чому передача цих підприємств в оренду з правом викупу завдяки розкриттю внутрішніх резервів дає “вибуховий ефект” їхньої діяльності. І навпаки, чим більше і технічно оснащені підприємства, тим менш доцільна їх передача в оренду з правом викупу” [12, 75, 76].

В Україні академік НАН України М. Чумаченко визначає п'ять етапів приватизації державної власності [7, 38–55]. На думку О. Мендрула, формування приватної власності відбувалося в три етапи [17], але вони відрізняються не принципово:

1. 1988–1992 рр. Використання державної власності розпорядниками державних ресурсів у комерційних цілях. Перехід до другого етапу обумовлений скороченням маржі між державними і комерційними цінами на ресурси.

2. 1992–1996 рр. Використання бюджетних коштів, які перерозподіляють шляхом пільгового кредитування на користь окремих юридичних осіб із різною формою власності. На цьому етапі набула остаточного формування тіньова економіка (за розрахунками В. Бородок — 40,9 % реально-го ВВП у 1995 р. [4]).

3. 1996–2000 рр. Участь національного капіталу у приватизації підприємств або переорієнтація на нагромадження продуктивного капіталу.

Аналізуючи наведені етапи, неважко помітити, що в Україні приватизація супроводжувалася відносно законними, а в більшості випадків — кримінальними схемами перерозподілу державної власності. Тому необхідний був відповідний контроль за цим процесом, що став можливим тільки шляхом концентрації державної влади в руках потенційних власників.

Основи механізму контролю за процесом приватизації, вважає С. Мочерний, зародилися

в партійно-номенклатурному СРСР або “власній партійно-державній олігархії”, що забезпечувала обмежений доступ суспільства до розподілу національних ресурсів. Контроль партійно-номенклатурної еліти за ресурсами та поява кримінальних структур фактично знищили можливість формування приватного сектору в економіці шляхом законного нагромадження первинного капіталу [19]. На думку В. Будкіна, “...особливістю російської та української моделей приватизації були її цілеспрямована “відкритість” для вузького кола наближених до влади осіб...” [6, 43]. Тому, як вважає Г. Губерна, “...процес еволюційного формування власника, зрозумілий суспільству і який приймається ним як ефективний з точки зору економічної віддачі, а отже, і “справедливого” соціального структурування, був заміщений процесом відчуження власності всіх і економічно не виправданого її перетворення у власність окремих осіб” [8, 9].

За твердженням Л. Кузьменко, приватизація викликала глибокі соціальні зміни: має місце розширення шару нечисленного багатого класу — власників значних активів — і погіршення соціально-економічного становища найменш захищених верств населення [13, 23]. Негативні наслідки такої приватизації в Україні відзначають й інші вчені [5, 9], але і Росія не є винятком. Як зазначає Д. Семеніхін, “...приватизація стала потужним трампліном для надмірного збагачення людей, які перебували на вищих щаблях державної влади або господарського менеджменту (як виявилось — і істеблішменту також), оскільки проводилася у так званому “директорському варіанті” [23, 129]. Усе зазначене визначає специфіку приватизації у багатьох пострадянських країнах, де найбільш негативною особливістю є навмисне банкрутство та зниження вартості багатьох державних підприємств.

І. Малий вважає: “Недосконалість законодавчої бази з питань приватизації призвела до того, що залишились відкритими питання тінізації економіки, банкрутства підприємств, прибутковості й гарантованості отримання дивідендів, інвестування і проблеми зайнятості на приватизованих підприємствах. Приватизація стала епіцентром суперечностей, що виникають у суспільстві між гілками влади, політичними партіями, центром і регіонами, соціальними групами населення в боротьбі за розподіл і привласнення капіталу, товарів і доходів [14, 14]. Слід зазначити, що незважаючи на набуття з 1991 р. приватною власністю юридичного статусу (Закон України “Про влас-

ність” [3]), лише в 2001 р. Міністерством економіки України були затверджені “Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства” [18].

Поява такого документа трохи спізнилася, оскільки до 2000 р. сформувалася відносно стійка структура власності основних засобів (див. табл. 1 і 2). Тобто великомасштабна приватизація державних підприємств завершилася. Тоді навіщо був потрібний цей постфактум? Як впливає з наведеного вище третього етапу О. Мендрула, приватизація в Україні ще не завершилася, а масові порушення, що мали місце раніше, і зумовили появу такого документа. Було б логічним далі очікувати “справедливої” приватизації державної та комунальної власності, але, як показала практика, такі очікування виявилися марними.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Офіц. вісн. України. — № 11. — Ст. 462.
3. Закон України “Про власність” від 7 лютого 1991 р. № 697-XII // ВВР України. — 1991. — № 20. — Ст. 249.
4. Бородок В. Методы расчета объемов теневой экономики / В. Бородок, А. Турчинов, Т. Приходько // Экономика Украины. — 1997. — № 5. — С. 41–54.
5. Будкин В. Предпосылки и результаты трансформации собственности в постсоциалистических государствах // Экономика Украины. — 2002. — № 5. — С. 76–83.
6. Будкин В. Постсоціалістична трансформація власності // Економіка України. — 2007. — №2. — С. 39–44.
7. Государственный сектор промышленности в системе экономического регулирования: Монография / Н. Г. Чумаченко, Л. Г. Червова, Л. М. Кузьменко и др.; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. — Донецк, 2003. — 330 с.
8. Губерная Г. К. Власть и управление / Г. К. Губерная, В. Г. Ильющенко // Менеджер. — 2003. — № 2. — С. 7–12.
9. Дорогунцов С. Методологічні проблеми відтворення основного капіталу в трансформаційний період / С. Дорогунцов, В. Чижова // Економіка України. — 2002. — № 12. — С. 29–35.
10. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Академія, 2000. — Т. 1. — 864 с.
11. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. — К.: Знання, 2006. — 631 с.
12. Запорожан А. Я. Экономическая реализация собственности в рыночной экономике: Дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 / Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. — М., 2003. — 352 с.
13. Кузьменко Л. М. Собственность с точки зрения эволюции ее развития / Л. М. Кузьменко, М. А. Солдак // Науч. труды Донец. нац. техн. ун-та. Сер. Экономическая. — Донецк: ДонНТУ, 2006. — Вып. 103–3. — С. 23–27.
14. Малий І. Й. Відносини розподілу в трансформаційних економічних системах: Автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.01.01 / Київ. нац. экон. ун-т. — К., 2001. — 33 с.
15. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. — Т. 1, кн. 1: Процесс производства капитала. Производство абсолютной прибавочной стоимости // К. Маркс, Ф. Энгельс Соч. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1964. — Т. 23. — С. 188–321.
16. Маркс К. Теория прибавочной стоимости (IV том “Капитала”) [Пролетарские противники политико-экономов, исходившие из рикардовской теории] // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1964. — Т. 26, ч. 3. — С. 245–336.
17. Мендрул А. Состояние и перспективы первоначального накопления капитала // Економіка України. — 2001. — № 7. — С. 8–15.
18. Методичні рекомендації щодо виявлення неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерства економіки України від 17 січня 2001 р. № 10 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
19. Мочерный С. Модели трансформационных процессов экономики // Економіка України. — 2000. — № 2. — С. 13–23.
20. Основи економічної теорії: Підручник / А. А. Чухно, П. С. Ещенко, Г. Н. Климко та ін.; За ред. А. А. Чухна. — К.: Вища шк., 2001. — 606 с.
21. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
22. Сажина М. А. Основы экономической теории / М. А. Сажина, Г. Г. Чибриков. — М.: Экономика, 1995. — 366 с.
23. Семенихин Д. В. Трансформация собственности и эффективности ее использования: Российский опыт: Дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01. — М., 2004. — 183 с.
24. Семенюк С. Об увеличении доли госсобственности // Новости Донбасса. — 2009. — 24 февр. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [/http://uga.dp.ua](http://uga.dp.ua).
25. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. — М.: Сов. энцикл., 1986. — 1599 с.
26. Чечетов М. Приватизация в странах мира с устойчивыми рыночными отношениями // Економіка України. — 2005. — № 1. — С. 4–18.
27. Эллерман Д. Ваучерная приватизация как институт холодной войны // Вопросы экономики. — 1999. — № 8. — С. 100–104.

Теоретичний аналіз поняття та форм власності є основою для характеристики особливостей її трансформації в умовах сучасної України. В Україні трансформація форм власності, що була акцентована здебільшого в напрямі приватизації, супроводжувалася відносно законними, а в багатьох випадках — кримінальними схемами перерозподілу державної власності. Вирішальний контроль за цим процесом був отриманий шляхом концентрації державної влади в руках потенційних власників.

В Украине приватизация сопровождалась относительно законными, а в большинстве случаев — криминальными схемами перераспределения государственной собственности. Для этого необходим был соответствующий контроль за данным процессом, который стал возможным только путем концентрации государственной власти в руках потенциальных владельцев.

Theoretical analysis of the concept and forms of ownership is the basis for the characteristic features of its transformation in modern Ukraine. In Ukraine, the transformation of ownership, which was accentuated mostly in the direction of privatization, accompanied by relatively legitimate and, in many cases — criminal schemes of redistribution of state property. Turning control of this process was obtained by concentration of state power in the hands of potential owners.

Надійшла 13 травня 2011 р.